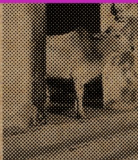

William Dalrymple

Deväť životov

„Napísal som list
môjmu šéfovi
i rodičom, rozdal
svoj majetok
chudobným
a nasadol na vlak
do Váránasí.“

~~absynt~~

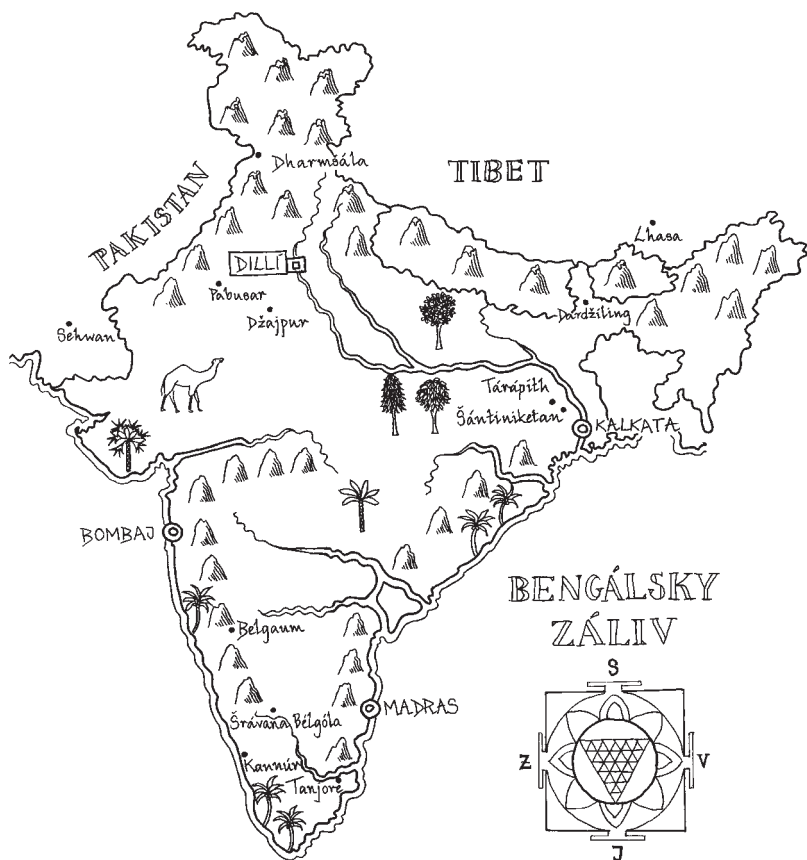
William Dalrymple Devät' životov

Hľadanie posvätného
v súčasnej Indii

Preklad: Ladislav Bodík

Prekliati reportéri
Absynt 2017

Pre Sammyho

Copyright © William Dalrymple, 2009
All rights reserved. Published by arrangement
with Bloomsbury Publishing Plc.
Cover Art © Pavlína Morháčová

ISBN 978-80-89876-35-8

Úvod

Nápad napísať túto knihu sa zrodil pred šestnástimi rokmi, v jedno jasné letné ráno vysoko v Himalájach. Od rieky Bhagirathi som pomaly stúpал po serpentínach pozdĺž strmých úbočí husto zalesneného údolia. Horská cesta bola mäkká, vystlaná machom. Viedla cez papradie, černicové húštiny a háje vysokých himalájskych cédrov. Pomedzi stromy stekali malé vodopády. Bol máj a po desaťdňovej túre som bol iba deň chôdze od svojho cieľa: významného himalájskeho chrámu Kedarnath, ktorý hinduisti považujú za jedno z dvoch hlavných sídiel boha Šivu. Spoločne s vrchom Kailás v Tibete sa tak stáva kandidátom na hinduistický Olymp.

Na ceste som nebol sám. Minulú noc som videl skupiny pútnikov – hlavne dedinčanov z Radžastanu. Stanovali vedľa chrámov a bazárov na úpätí hory a ohrievali si ruky pri malých ohniskách rozpálených z kúskov naplaveného dreva. Teraz, skoro ráno, sa ich počty akoby mávnutím čarovného prútika znásobili a úzka horská cestička pôsobila ako šíre more indického národa. Boli tu zastúpené všetky sociálne vrstvy z každého kúta krajiny. V dave kráčali farmári, negramotní robotníci a mestská smotánka zo severu i z juhu, bok po boku – výjav ako z novodobých indických Cantenburských poviedok. Bohatí sa viezli na koňoch alebo ich niesli na palankýnoch, ktoré vyzerali ako krížence prúteného ležadla s ruksakom. Väčšina chudobných pútnikov však nemala inú možnosť, ako ísť po vlastných.

V polmíľových odstupoch som stretával skupinky dvadsiatich, tridsiatich dedinčanov, trápiacich sa pri výstupe str-

mým kopcom. Bosí, prehnutí starci so šedivými fúzmi si viedli svoje zahalené manželky, iní, viac pobožní, sa klaňali pred malými svätyňami, ktoré zväčša pozostávali len z na seba naukladaných okruhliakov a kalendárových plagátov.

Sádhuvia*, indickí potulní svätci, tiež zaplňali cesty v hojných počtoch. Vykračujúc cez vysokohorské pastviny plné po kolená vysokých orlíčkov, blatúchov a ibišov som obchádzal neutíchajúci prúd štíhlych, statných a vytrvalých mužov s dredmi a hustými bradami, ktorí s ľahkosťou stúpali do kopca. Niektorí cestovali v skupinách, iní osamote a veľa z nich bolo ponorených do stavu sústredenej meditácie. Kráčali pod váhou ťažkých kovových trojzubcov, v snahe nájsť mókšu* na čerstvom vzduchu a v krištáľovom tichu hôr.

Pri chôdzi som sa dal sa do reči so sádhum, ktorý bol asi tak v mojom veku a okrem popola rozotretého po tele bol úplne nahý. Vždy som sa domnieval, že väčšina svätých mužov v Indii pochádza z tradičných dedinských prostredí a k činu ich motivovala slepá a jednoduchá viera. No len čo sme sa začali zhovárať vysvitlo, že Adžaj Kumar Džha je omnoho viac svetaznalý človek, ako som očakával. S Adžajom sme kráčali po strmom hrebeni, zatiaľ čo pod nami krúžili obrovské dravé vtáky, využívajúc vzdušné prúdy. Poprosil som ho, aby mi porozprával svoj príbeh. Po počiatočnom zaváhaní súhlasil.

– Sannjásinom* som sa stal iba pred štyrmi rokmi, – povedal. – Predtým som bol obchodníkom a manažérom v bombajskej firme Kelvinator, ktorá sa zaoberá výrobou spotrebnej elektroniky. Na univerzite v Patne som získal titul MBA. Môj zamestnávateľ ma považoval za talent s vysokým potenciálom. Jedného dňa som sa však rozhodol, že zvyšok života nemôžem stráviť robením marketingu pre fény a chladničky. A tak som od nich odišiel. Napísal som list môjmu šéfovi i rodičom, rozdal svoj majetok chudobným a nasadol na vlak do Váránasí. Tam som zahodil starý oblek, natrel si na telo popol a vstúpil do kláštora.

– Oľutoval si niekedy svoje rozhodnutie? – spýtal som sa ho.
– Moje rozhodnutie prišlo náhle, – odvetil Adžaj. – Ale nie, nikdy som ho neoľutoval, ani na minútu, ani keď som bol po pár dňoch bez jedla úplne vyčerpaný.

– Ale ako si si zvykal na takú dramatickú životnú zmenu? – spýtal som sa.

– Samozrejme, spočiatku to bolo veľmi ťažké, – odvetil.

– Ale všetko, čo v živote za niečo stojí, si vyžaduje svoj čas. Bol som zvyknutý na komfort: môj otec bol politik a veľmi bohatý muž, berúc do úvahy pomery v našej krajine. Ja som však nikdy nechcel žiť svetským životom ako on.

Dorazili sme na vrchol hrebeňa, všade okolo nás steny klesali strmo nadol. Adžaj ukázal smerom na lesy a pastviny, ktoré sa rozprestierali pred našimi očami v sto odtienkoch zelenej, orámované oslepujúcou žiarou vzdialených bielych štítov.

– Keď kráčate po kopcoch, vaša myseľ sa vyčistí, – povedal. – Všetky starosti sa rozplynú. Pozri! So sebou mám iba deku a fľašu s vodou. Nemám žiadny majetok, takže nemám žiadne starosti, – usmial sa. – Keď sa naučíš kontrolovať svoje túžby, – povedal, – nič nie je nemožné.

Na svet, v ktorom odovzdaný, nahý nága sádhu môže mať pokojne aj titul MBA, som si počas cestovania za príbehmi tejto knihy pomaly zvykal. Napríklad minulý rok v novembri sa mi podarilo vystopovať vychýreného tantrika na kremačných poliach blízko Birbhumu v Západnom Bengálsku. Tapan Gosvami bol krmič lebiek. Americký profesor komparatívnej religionistiky s ním pred dvadsiatimi rokmi urobil rozhovor, na základe ktorého napísal o Tapanových praktických odbornú esej. Tapan vedel počarovať a vyvolávať duše pomocou vyliečených lebiek mŕtvych panien a nepokojných samovrahov. Tušil som, že to je kvalitný materiál, hoci trochu temný, a tak som skoro celý deň prehľadával kremáčné polia Birbhumu, kým som Tapanu konečne nenašiel. Sedel

pred malým chrámom zasväteným bohyni Kálí, na okraji mesta, kde bohyni práve pripravoval obeť.

Slnko zapadalo a denného svetla bolo čoraz menej, pred chrámom ešte tajuplne dymila kremačná hranica. Vo vzduchu, horúcom a nehybnom, bolo plno kľučkujúcich, bzučiacich múch. Pomaly sa stmievalo. S Tapanom sme sa začali rozprávať o tantr^e a potvrdil, že za mlada, keď s ním univerzitný profesor robil rozhovor, bol oduševneným kŕmičom lebiek. Povedal, že všetko, čo o ňom bolo napísané, je pravda a ešte aj dnes príležitostne lieči lebky a zvoláva ich mŕtvych majiteľov, aby mohli využiť ich moc. Ale viac mi už, bohužiaľ, povedať nemôže. Spýtal som sa, aký ma na to dôvod. Povedal, že je to preto, lebo jeho dvaja synovia teraz pôsobia ako úspešní oční lekári v New Jersey. Prísne mu zakázali poskytovať ďalšie rozhovory o tom, čo robí. Boja sa, aby fámy o rodinných príslušníkoch, ktorí sú namočení do čiernej mágie, nepoškodili ich lukratívnu prax na východnom pobreží. Sám napokon zvažoval, či sa nevzdá kŕmenia lebiek a nepresťahuje sa za nimi do Ameriky.

V Indii žijem už pár rokov. Rýchle zmeny, ktoré dnes okolo seba vidíme, sme si ešte na konci osemdesiatych rokov, keď som sa sem presťahoval prvýkrát, nedokázali ani predstaviť. Po takmer dekáde, prežitej na rôznych miestach, som sa vrátil do Dillí. Prenajal som si usadlosť päť kilometrov od rozmáhajúceho sa mestečka Gurgaon na juhozápadnom okraji Dillí. Z konca cesty vtedy bolo ledva vidieť na prstence nových výškových komplexov plných call-centier, softvérových firiem a módnych činžiakov. Na území, kde sa ešte pred dvomi rokmi rozprestierali iba panenské polia, rástli ako huby po daždi. Za šesť rokov sa Gurgaon priblížil takou rýchlosťou, že teraz už takmer hraničí s našou farmou a to, čo tu s hrdosťou označujú za najväčší obchodný dom v Ázii, vyrastá iba štvrt' míle od nášho domu.

Rýchlosť rozvoja vyraža dych v porovnaní s ťarbavým tempom rastu v Západnej Európe: výstavba, ktorá by vo Veľ-

kej Británii zabrala dvadsaťpäť rokov, sa tu dokončí za päť mesiacov. Ako je všeobecne známe, Indii už nechýba veľa, aby predstihla Japonsko a stala sa treťou najväčšou ekonomikou sveta. Podľa odhadov CIA sa očakáva, že zhruba do roku 2050 predbehne aj Spojené štáty americké.

Tento trend tak ohromuje, že je celkom ľahké prehliadnuť krehkosť a nevyváženosť tohto vzostupu. Keď vyjdete z Gurgaonu a vydáte sa dolu džajpurskou diaľnicou, je to ako cesta v čase späť do staršej, pomalšej a nemodernernej doby. Do dvadsiatich minút od gurgaonskej centrálly Microsoftu alebo Google Asia začínajú autá a nákladiaky ustupovať vozom, obleky, džínsy a baseballové čiapky zase zaprášeným bavlenným dhoti* a turbanom. Je to skutočne celkom iná India a práve tu, na pomedzí modernity a tradície, sa odohráva väčšina príbehov tejto knihy. Tu, mimo obrovských rozkvitajúcich megapolisov Indie a Pakistanu, v malých mestách a dedinách, sa juhoázijský náboženský život fascinujúco a nepredvídateľne mení.

V poslednej dobe sa veľa popísalo o tom, ako sa India vzmáha, aby vrátila subkontinentu jeho tradičné miesto v srdci svetového obchodu. Veľmi málo sa však hovorilo o tom, čo tieto obrovské otrasy, spôsobené razantnými zmenami, znamenajú pre rôznorodé náboženské tradície juhovýchodnej Ázie i o tom, ako ľudia, ktorí sú s týmito tradíciami zžití, naďalej prežívajú v epicentre tejto búrky.

Kým západ si rád predstavuje východné náboženstvá ako hlbokú studňu starobylej nemennej múdrosti, v skutočnosti je mnoho prvkov z indickej náboženskej identity naviazaných na konkrétne spoločenské skupiny, zvyklosti jednotlivých kást a tradície odovzdávané z otca na syna, ktoré sa v súčasnej horúčkovitej transformácii indickej spoločnosti rázne a nezvratne menia.

Vynára sa tu veľa zaujímavých otázok: čo vlastne znamená byť svätým mužom alebo džinistickou mníškou, mysti-

kom alebo tantrikom, hľadajúcim spásu na cestách súčasnej Indie, zatiaľ čo sa okolo s rachotom premávajú nákladiaky Tata? Prečo sa jeden chopí zbrane a vstúpi do odbojového hnutia, akoby to bolo jeho sväté poslanie, a iný oddane dodržiava princíp ahinsy* – neublížovania? Prečo si jeden myslí, že môže boha stvoriť, kým iný verí, že sa do neho boh môže vteliť? Ako prežívajú rôznorodé náboženské tradície počas zmien, ktoré práve v Indii prebiehajú? Čo sa mení a čo zostáva zachované? Ponúka India ešte naozajstnú duchovnú alternatívu materializmu, alebo sa stáva iba ďalšou rýchlo rastúcou atrapou kapitalistického sveta?

Na cestách Indiou za príbehmi zachytenými v tejto knihe som bol nepochybne svedkom stretu svetov sprevádzaným neustále sa zvyšujúcim tempom zmien. Pri Džódhpure som navštívil chrám a pútnické centrum venované motocyklu Royal Enfield Bullet. Pôvodne bolo založené na počesť jeho majiteľa, ktorý pri smrteľnej nehode prišiel o život. Pútnické miesto postupne začalo priťahovať najmä pobožných šoférov kamiónov z celého Radžastanu, dúfajúcich v zázrak plodnosti, ktorý im má tento chrám sprostredkovať. V Swamimalai, neďaleko Tandžavúru v štáte Tamilnádu som stretol Srikandu Spathyho, tvorca svätých sôch, v poradí už tridsiateho piateho v dlhej línii umelcov siahajúcej až k legendárnym čolským sochárom. Srikanda považoval tvorbu božstiev v podobe sôch za jedno z najsvätejších poslaní v Indii – teraz sa však musí zmieriť s túžbou svojho syna, ktorý nástojí na tom, že bude študovať informatiku v Bangalúre. V Kannúre, v severnej Kérale, som stretol Hariho Dása, ktorý kope studne a deväť mesiacov v roku pracuje na pol úväzku ako strážca vo väzení, kde je jeho úlohou dohliadať na ťažko kontrolovateľné vojny, ktoré proti sebe vedú väzni z dvoch politických táborov, ultrapravicovej RSS a ľavicovej CPI – Komunistickej strany Indie. Ale počas tanečnej sezóny thejjam* sa od decembra do februára Hariho povolanie ra-

dikálne zmení. Napriek tomu, že pochádza z kasty dalitov*, čiže nedotknuteľných, na dva mesiace v roku sa premení na všemocné božstvo a je uctievaný ako boh. Začiatkom marca sa opäť vracia k svojej práci vo väzení.

V Džajpure som strávil čas s Mohanom Bhopom, negramotným pastierom kôz z Radžastanu. V jeho pamäti prežíva posvätný epos, ktorý pozostáva zo štyritisíc veršov. Mohan, ako pokračovateľ ústnej tradície, je posledný, kto ešte vie celý epos naspamäť. Ako potulný bard a rozprávač si pamätá šlôky* jedného z najslávnejších radžastanských eposov, ktorý oslavuje hrdinského boha Pabudžiho. Mohan mi však povedal, že jeho prastaré umenie recitácie je ohrozované čarom a vábením Bollywoodu, ktorý spracúva hinduistické eposy a prezentuje ich v televízii. Aj on sám musel starú tradíciu bardov adaptovať, aby prežil. Epos ktorý recituje, je regionálnou variáciou „národného“ mýtu *Rámájana*. Kým v populárnej verzii *Rámájany* ide hrdinský boh Ráma do Lanky, aby zachránil svoju ženu Sítu, ktorú uniesol kráľ démonov Rávana, v radžastanskej verzii tohto mýtu nejde jej hrdina Pabudži zachraňovať unesenú družku, ale ukradnúť Rávanove ťavy. Teraz, keď chlapci z dediny vidia sfilmovanú verziu *Rámájany*, pýtajú sa, kam sa podeli ťavy. Presne tieto regionálne varianty a nezávislé miestne kulty sú v ohrození a vytrácajú sa pomalou homogenizáciou hinduistickej viery, ktorú Romila Thapar, významná indická historička, nazvala „syndikátovým hinduizmom“ strednej urbánnej triedy.

Iných predstaviteľov knihy, ktorých som stretol, sa „pokrok“ dotkol brutálnejším spôsobom: boli svedkami invázií, masakier a vzostupu často militantných fundamentalistických hnutí. Životy hľadáajúcich i tých, čo sa zriekli svetského života, boli poznačené utrpením, exilom a často veľkou bolesťou. Mnohí z nich utekali pred osobnými, rodinnými alebo politickými tragédiami. Napríklad Taši Passang bol buddhistickým mníchom v Tibete, až kým ho v roku 1959 neobsadila

Čína. Keď sa už aj jeho kláštor ocitol pod čínskou nadvládou, rozhodol sa vziať do rúk zbraň a brániť buddhistickú vieru.

– Keď sa už raz stanete mníchom, zabiť človeka je veľmi ťažké, – povedal. – Napriek tomu to niekedy môže byť vašou povinnosťou.

Teraz žije v exile v indickej časti Himalájí a v nádeji, že odčiní násilie, ktorého sa dopustil po tom, ako vstúpil do tibetského odboja, vyrába modlitebné vlajočky. Iní, ktorí boli vyhnaní zo svojich rodín či kást, alebo zničení náboženskými a politickými konfliktmi, našli lásku a svoju komunitu v kruhu náboženských extatikov. Tu sú chránení, akceptovaní a dokonca vážení, i keď vo svete, z ktorého prišli, boli zaznávaní.

Kým sa môj zápisník zaplňal týmito príbehmi a dilemami, rozhodol som sa napísať indický ekvivalent mojej knihy o mníchoch a kláštoroch Stredného Východu, *From The Holy Mountain* [Zo svätej hory]. Avšak ľudia, s ktorými som sa stretol, boli natoľko výnimoční a ich osobné príbehy a hlasy také silné, že som sa nakoniec predsa len rozhodol napísať *Deväť životov* úplne inak. Pred dvadsiatimi rokmi, na sklonku osemdesiatych rokov, keď vyšla moja prvá kniha *In Xanadu* [V Xanadu], bolo celkom bežné, že cestopisy kládli do popredia svet rozprávačov a ich dobrodružstvá. Ľudia, s ktorými sa stretávali, boli niekedy iba doplnkovými kulisami. V *Deviatich životoch* som sa snažil tento pomer obrátiť, držať sa ako rozprávač čo najviac v úzadí a situovať životy ľudí, ktorí mi skrížili cestu, do centra rozprávania. Na žiadosť niektorých z nich som pozmenil osobné detaily i mená niektorých mojich postáv.

Keďže každá z nich žije vo vlastnom svete s autonómnym systémom morálnych a náboženských hodnôt, snažil som sa nikoho nesúdiť, i keď text samotný niekedy môže čitateľovi odhaliť aj moje postoje. Chcel som ich svet skôr ukázať ako popísať a nechať postavy, aby hovorili samy za seba. To znamená, že kniha sa niektorým čitateľom môže zdať málo

analytická, ja som sa však vedome usiloval nevstupovať do životných pomerov deviatich postáv, ktoré vypovedajú príbehy svojich životov ukotvené častokrát v temných zákutiach súčasného indického sveta. Mojou úlohou zostalo len poskytnúť rámec a priestor na vyrozprávanie týchto deviatich príbehov. Takto som sa chcel vyhnúť všetkým klišé predstávám o „mystickej Indii“, ktoré sú prítomné v mnohých západných textoch o indických náboženstvách. Táto kniha totiž nie je príbehom mojej náboženskej cesty, ale cesty deviatich jednotlivcov, protagonistov môjho rozprávania. Hoci niektoré príbehy sa zaoberajú ľuďmi, ktorí sú na exotickjšom a divokejšom okraji spektra indického náboženského života, vždy som sa snažil príbehy, ktoré ma postretli, skôr poľudštiť, ako z nich vyrábať exotiku.

Kniha *Deväť životov* je koncipovaná ako zbierka vzájomne prepojených *non fiction* poviedok, v ktorých každý život predstavuje inú formu viery alebo náboženskej cesty. Každý život je pohľadom cez kľúčovú dierku do unikátneho sveta náboženských tradícií a ich transformácie vo víre zmien počas veľkej indickej metamorfózy. Zároveň však poukazujú na výnimočnú vytrvalosť viery a rituálov v rýchlo sa meniacom kontexte doby.

Ide samozrejme o osobný a čisto subjektívny výber: týchto deväť príbehov deviatich ľudí z deviatich rôznych tradícií ma skrátka osobne oslovilo a kniha sa v žiadnom prípade ne snaží byť celkovým pohľadom, keďže viacero ďalších tradícií som vynechal. V knihe napríklad nie sú zastúpení sikhovia, kresťania, pársovia ani židia, hoci všetky skupiny majú na území južnej Ázie silnú tradíciu.

Takisto sa nevenujem politickému ani ekonomickému aspektu súčasného indického náboženského života, či mobilizácii náboženstva štátnymi zložkami a politickou mocou.

Napriek tomu, že som ako mladý zahraničný korešpondent, ktorý dorazil do Indie na konci osemdesiatych rokov,

podrobne pokrýval problematiku vzostupu hinduistických fundamentalistov, robil reportáže v teréne o pochode Rath Jatra L. K. Advaniho, o zničení mešity Babri Masdžid v Ajodhji i o masakre tisícok muslimov v Gudžaráte, nie sú tu predmetom môjho záujmu. Taktiež neskúmam svet guruov, ášramov* či televíznych náboženských ikon, i keď ide o fascinujúce témy, a rovnako sa nevenujem ani pomalej erózii néhrúovského sekularizmu na úkor masívneho oživenia nábožnosti strednej triedy. Spomeniem iba jednu štatistiku, ktorá hovorí za všetko: viac ako päťdesiat percent organizovaných zázjazdov v Indii momentálne smeruje na pútnické miesta.

Deväť životov namiesto toho siaha poza politickú sféru a poza novinové titulky. Zameriava sa na rozmanité tradičné náboženské systémy južnej Ázie a najmä na hlboko zakorenené heterodoxné, synkretické a pluralistické náboženské a filozofické ľudové tradície, vzpierajúce sa umelo vytvoreným hraniciam, ktoré nastolili moderné politické identity. Práve nesúrodosť a kolidujúca rôznorodosť náboženských praktík, kultov, mýtov, festivalov a súperiacich božstiev je erodovaná a syntetizovaná do relatívne centralizovaného náboženstva, ktoré začína čoraz viac pripomínať predtým celkom odlišné štruktúry troch abrahamických vierovyznaní.

Na cestách som si všimol, že pri procese centralizácie viery prichádzajú o priazeň najmä marginálni bohovia a bohyne. Ustupujú národným hypermaskulínnym hrdinským božstvám, predovšetkým Krišnovi a Rámovi. Tento proces sa v akademických kruhoch nazýva „rámáfikácia“ hinduizmu. Iróniou sú silné paralely medzi tým, ako tento nový model štandardizuje hinduistickú vieru, a tým, čo sa deje v rámci juhoázijského islamu – náboženstve, ktoré hinduistickí nacionalisti bežne démonizujú. Aj ten však lokálne ustupuje národnému, keďže kult miestnych sufijských svätcov – po stáročia pilier populárneho indického islamu –, zaniká na úkor štandardizovanej, textovej formy islamu strednej triedy,

ktorú importovali z Perzského zálivu a v medresách ju propagujú wahhábovci*, deobandisti* a tablighovia.

Na moje prekvapenie, napriek všetkým zmenám a vývoju, ktorý nastal, stále prežíva aj staršia India. Mnohé z problémov, na ktoré sa sťažovali a o ktorých diskutovali svätí muži z mojich príbehov, predstavujú tie isté večné dilemy, ktoré zaujímali svätcov už v časoch starovekej Indie či sufistov v stredoveku: honba za materiálnym úspechom a pohodlím v protiklade s duchovným životom, zmysel života vo forme činov a skutkov alebo v rozjímaní a meditácii, cesta stability oproti lákavej voľnosti putovania, osobná zbožnosť proti konvenčnému alebo verejnému náboženstvu, ortodoxia prameniaca z písma proti emóciami nabitému čaru mysticismu, veľky trvajúce konflikty medzi povinnosťou a túžbou.

Toky vôd sa pohli možno s väčšou vervou ako v minulosti, no tá veľkolepá rieka naďalej plynie. Je labilnejšia a nepredvídateľnejšia ako kedykoľvek predtým, no stále sa kľukatí v zovretí dobre známych brehov.

Rozhovory v tejto knihe boli zaznamenané v ôsmich jazykoch a som veľkým dlžníkom všetkých tých, ktorí ma sprevádzali a pomohli mi dorozumieť sa s mojimi protagonistami. Boli to: Mimlu Sen, Santanu Mitra, Jonty Rajagopalan, Prakash Dan Detha, Susheela Raman, H. Padmanabaiah Nagarajaiah, Prathibha Nandakumar, Tenzin Norkyi, Lhakpa Kyizom, Tenzin Tsundue, Choki Tsomo, Masood Lohar a môj starý priateľ Subramaniam Gauthama, ktorý ma sprevádzal na mojich cestách do Tamilnádu a Kéraly. Toby Sinclair, Gita Mehta, Ram Guha, Faith a John Singhovci, Ameena Saiyid, Wasfia Nazreen, Sam Mills, Michael Wood, Susan Visvanathan, Pankaj Mishra, Dilip Menon a nebohý Bhaskar Bhattacharyya mi poskytli cenné rady, zatiaľ čo Varsha Hoon z Connexions Inc. zorganizovala logistiku všetkých ciest a s trpezlivosťou a duchaplnosťou tolerovala moje časté